

## Bírálati vélemény

### **Pikó Bettina „Fiatalok lelki egészsége és problémaviselkedése a rizikó- és protektív elmélet, a pozitív pszichológia és a társadalomlélektan tükrében” című akadémiai doktori értekezéséről**

Pikó Bettina a fiatalok lelki egészségének és problémaviselkedésének kiemelkedő hazai kutatója, aki hosszú ideje szisztematikusan vizsgálja a fiatalok egészségmagatartását, lelki állapotát befolyásoló tényezőket. Disszertációjában egy évtized során végzett hét kutatása eredményein keresztül mutatja be a fiatalkori lelki egészség és problémaviselkedés jellemzőit és az ezeket befolyásoló tényezőket. Munkájának elméleti keretét a társadalomlélektani megközelítés, a rizikó- és protektív elmélet valamint a pozitív pszichológiai szemlélet adja.

A disszertáció terjedelme 222 oldal, amelyhez 30 oldalas irodalomjegyzék tartozik és a kutatások kérdőívei egészítenek ki.

Általános véleményem szerint a disszertáció elméleti, szakirodalmi megalapozottsága kiemelkedő, a kutatási eredmények bemutatása módszertanilag korrekt, a kapott eredmények újszerűek és fontosak.

Különösen fontosnak tartom azokat az eredményeket, amelyek a védőfaktorok feltárására vonatkoznak, és amelyek a hazai szakirodalomban egyenlőre kevesebb hangsúlyt kapnak. Így kiemelendőnek tartom a szülői védőfaktorok eltérő hatásának dokumentálását a serdülőkor különböző szakaszaiban, a kockázateszlelést befolyásoló pszichikai tényezők feltárását, az egészséges önbizalom protektív hatásának kimutatását a problémaviselkedésben, vagy a szülői társas támogatás hatásának kimutatását a fiatalok pszichikai egészségére. Más eredményei megerősítik azokat a hazai és nemzetközi kutatási eredményeket, amelyek az objektív társadalmi helyzet hatásának komplexitását vagy a szülői kontroll szerepét bizonyítják.

#### Részletes vélemény:

A disszertáció első hetven oldalán a szerző azt a három elméleti megközelítést mutatja be, amelyek kutatásai keretét, háttérét adják. Az elméleti bevezetés alapos, átgondolt, bőséges szakirodalomra támaszkodó munka, ugyanakkor helyenként túl szerteágazó. Elsősorban a II.1 fejezet kapcsán alakult ki az a benyomásom, hogy a szerző „túl messziről” közelíti meg a vizsgálandó problémakört. Szociológusként pedig kifejezetten zavarónak éreztem a társadalmi egyenlőtlenség igen kiterjedt szakirodalmának néhány oldalon történő áttekintését. Kevésbé szertágazó, célirányosabb szakirodalmi bemutatás talán erőteljesebb lett volna.

A 71. oldalon kezdődik a szerző által végzett empirikus kutatásoknak és azok eredményeinek bemutatása. Jobb lett volna az eredmények ismertetése egy olyan tematikus bontásban, amely az elemzéseket a vizsgált témakörök szerint, nem pedig kutatások időpontja szerint mutatja be. Ezzel elkerülhető lett volna az a sok ismétlődés is, amelyek a mérési eszközök, skálák kutatásonkénti újra és újra történő leírásából adódnak. (Például a Child Depression Inventory (CD) skálával megismerkedhetünk a 72. oldalon, a 143. oldalon és a 202. oldalon is, vagy például a Satisfaction With Life Scale leírása megtalálható a 105. oldalon, a 143. oldalon, de eddig nem hivatkozott skálaként említi a 125. és a 169. oldal is).

Bár a kutatások módszertanának bemutatása általában korrekt, a *minta leírása* a legtöbb kutatás esetén problematikus:

A Szegedi-Birminghami Ifjúságkutatás (2000) kapcsán a mintáról annyit tudunk, hogy 6 iskolai körzet véletlenszerűen kiválasztott osztályai alkotják a mintát. De nem tudjuk meg, hogy a minta reprezentatív-e valamire. Hasonlóképpen a 2001. évi Szegedi Ifjúságkutatás mintájáról annyit tudunk csupán, hogy három középiskola véletlenszerűen kiválasztott osztályaiból 601 fő vett részt az adatfelvételben. Szegeden kevésbé járatos olvasó nem tudja, hogy ez a három iskola reprezentatív-e valamire, hogyan viszonyul a szegedi középiskolások egészéhez, iskolatípusonként megoszlásához. Azt is hasznos lenne közölni, hogy a véletlenszerű kiválasztás milyen módszerrel történt. A 2008. évi szegedi kutatás kapcsán már csak annyit tudunk a mintavételről, hogy Szegeden, középiskolások körében kérdeztek meg 881 főt. A 2010-ben megkérdezett 656 főről szintén csak annyit tudunk, hogy „véletlenszerűen kiválasztott négy középiskola” diákjai kerültek a mintába, de nem tudjuk, milyen évfolyamokról és milyen iskolatípusokból.

A mintakeret, a mintavétel és a minta reprezentativitásának bemutatása nem csak a módszertani korrektség miatt elengedhetetlen, hanem az elemzésekből levont következtetések érvényességének megítélése szempontjából is fontos szempont. Hiszen a szerző egy régió egy városában, nem tudjuk milyen reprezentativitással kiválasztott, alkalmanként nem is nagy létszámú mintán végzett elemzések alapján fogalmaz meg olyan állításokat, amelyeket azután általános érvényűnek tekint. Ez persze nem kizárt, de mindenképpen körültekintőbb mintaleírást, vagy legalább a minta leírására való hivatkozást igényelne.

A Szeged-Birminghami kutatás kapcsán érdemes lett volna írni arról, mi lehet a célja egy amerikai és egy magyar város diákjai körében végzett összehasonlító kutatásnak. Megfogalmaztak-e a kutatók valami hipotézist a várható eltérésekkel kapcsolatban, vagy épp az volt a hipotézis, hogy a vizsgált összefüggések egyetemes érvényűek. A 83. oldalon, az egészségkockázati magatartásformák összehasonlítása kapcsán szerepel ugyan egy rövid összegzés arról, hogy „a kulturális eltérések tetten érhetőek”, ez a következtetés azonban meglehetősen elnagyolt. A kapott eredmények arra utalnak, hogy az irodalomban univerzálisnak tekintett védőfaktorok közül nem mindegyik minősíthető

univerzálisnak az amerikai és a magyar kultúrában. Ez érdekes és továbbgondolandó eredmény, érdemes lett volna az eredmények értelmezésével megpróbálkozni.

A 2001. évi Szegedi Ifjúságkutatás a fiatalok egészségmagatartása és értékorientációja közötti összefüggést vizsgálja. Bár az első elméleti részben szerepelnek olyan megállapítások és olyan hivatkozások, amelyek alapján következtethetünk az egészségmagatartás és az értékrendszer közötti kapcsolat fontosságára, mégis valahol, talán e fejezet elején, jól lett volna direkt módon kifejezni, miért tartotta fontosnak a szerző e kapcsolat vizsgálatát, illetve milyen hipotéziseket fogalmazott meg a kutatása kezdetén.

Bár a disszertáció más részeiben is gyakran problémának tartom azt, hogy a szerző eredményeit csak a nemzetközi irodalomban helyezi el, és az értelmezéskor elvonatkoztat a hazai környezettől, ebben a fejezetben különösen hiányolom a fiatalok értékrendszerének a *hazai* felnőtt társadalomtól való teljes elvonatkoztatását. Magyarországon készültek, készülnek értékvizsgálatok, sőt a fiatalabb korosztályokban is készültek ilyenek (ld. pl. World Value Survey, vagy az Ifjúságkutatás 2000, 2004. évi gyorsjelentései, a Debreceni Egyetemen Campus kutatása stb.), ezért a Szegeden 601 fő megkérdezésével készült értékvizsgálat alapján nyert eredményeket mindenképpen érdemes lett volna a felnőtt magyar társadalomhoz és a teljes magyar fiatal korosztályhoz viszonyítva értelmezni. Valószínűnek tartom ugyanis, hogy a fiatalok „kiforratlan értéktudata” a mai Magyarországon nem csak életkori sajátosságokkal magyarázható, hanem a felnőtt társadalom értékrendjével is.

A Kultúraközi Ifjúságkutatás során használt jövőorientáltságot mérő skála Crombach alfa értéke a lengyel és a magyar mintában is meglehetősen alacsony (104. oldal). Hasonlóan alacsony értéket mutat ugyanez a skála a 2001. évi Szegedi Ifjúságkutatás kapcsán (p:91). Érdemes lett volna legalább egy lábjegyzetben indokolni, miért tartja a szerző érvényesnek a skálát az alacsony Crombach alfa értékek ellenére.

A különböző egészségkárosító magatartások együtt járását számos nemzetközi és hazai kutatás is vizsgálta. A 2001. évi Kultúraközi Ifjúságkutatás kapcsán végzett koherencia vizsgálat során érdemes lett volna indokolni, miért tartja a szerző fontosnak egy alapvetően más célú kutatás során a bemutatott elemzést elvégezni. Különböznek-e a szegedi diákokra vonatkozó eredmények az ország egészének vagy más országok diákjainak hasonló jellemzőitől? Különösen hiányolom ezt a dimenziót egy olyan kutatásban, amely nemzetközi összehasonlításban készült.

A 2004. évi Dél-Alföldi Ifjúságkutatás céljai között ismét szerepel a serdülők értékrendjének megismerése. Jobb lett volna a különböző, értékrendszerre vonatkozó kutatási eredményeket együtt bemutatni, Ráadásul a szerző nemcsak más hazai kutatásokhoz nem viszonyítja 2004. évi eredményeit, hanem saját korábbi kutatásaival sem hasonlítja azokat össze.

Érdeemes lett volna valamilyen hipotézist vagy indoklást megfogalmazni azzal kapcsolatosan, miért pont a „materialista anyagi helyzetet hangsúlyozó beállítódásra” helyeztek hangsúlyt a kutatás során. Különösen hiányolom ennek indoklását azért, mert a korábbi, 2001. évi kutatásból azt tudtuk meg, hogy a fiatalok számára a legfontosabb értékeknek a „belső értékek” (egészség, barátság, család) bizonyultak, azaz erre a korosztályra a kevésbé materialista értékek jellemzőek.

A 128. oldalon szintén az eredmények más hazai kutatásokkal való összevetését hiányolom. Az egészségi állapot társadalmi csoportok szerinti különbözősége kutatásának vannak hazai előzményei is (ld. pl. TÁRKI, az NKI, a KSH vonatkozó kutatásai vagy az OLAF kutatások és az ELEF publikált eredményei). Kifejezetten a serdülők egészségmagatartásának egyenlőtlenségével is foglalkoznak hazai kutatások (ld. pl. Aszmann 2000, Murányi 2008, Paksi, Bozsonyi, Kmetty 2009). Meggyőződésem, hogy a dél-alföldi fiatalokra vonatkozó kutatási eredmények országos kontextusba helyezése nem gyengítette, hanem erősítette volna a szerző megállapításait.

A 136. oldal 37. táblázatában új, korábban nem említett egészségmagatartási formaként jelenik meg az „étkezési kontroll”. Érdeemes lett volna ennek a változónak az értelmezését, funkcióját bemutatni.

138. oldalon jó lett volna indokolni, vagy hipotézist megfogalmazni, miért tartja fontosnak a szerző a fiatalok értékorientációja és a sportolási aktivitásuk közötti kapcsolat vizsgálatát. Ebben a fejezetben szintén problémának tartom a dél-alföldi kutatás alapján a fiatalok értékrendjének egyetemes érvényűként való bemutatását, a korábbi saját és az országos adatokkal való összehasonlítás hiányát.

A 2008. évi Szegedi Ifjúságkutatás céljai részben hasonlóak a 2004. évi Dél-Alföldi kutatás során megfogalmazott célokkal. Érdeemes lett volna a két kutatás eredményeit összehasonlítani, vagy a két fejezetet összevonni. Valószínű, hogy négy év alatt a szülők társadalmi státusának hatása nem változott jelentősen, ha pedig mégis, akkor ez önmagában is fontos elemzési szempont lehetett volna.

Jónak tartom, hogy ebben a fejezeten a szerző nemcsak kutatási célokat, hanem kutatási kérdéseket és hipotéziseket is megfogalmaz (p:142).

A 2008. évi kutatás során több olyan skálát használ a szerző, amelyet már korábbi kutatások során is alkalmazott. Érdeemes lett volna bemutatni a skálaértékekben bekövetkezett változásokat, ha voltak, illetve érdekes lett volna azt is megvizsgálni, változott-e az elégedettség, a depresszió, vagy akár a szülők társadalmi-gazdasági státusának hatása a fiatalok problémaviselkedésére. Ezek az összehasonlító elemzések nemcsak az időbeli változások elemzése szempontjából lennének fontosak, hanem az eltérő évekből származó kutatási eredmények érvényességének alátámasztására is jól alkalmazhatóak lennének.

A 147. oldalon bemutatott regressziós modellek meglehetősen gyenge, bár szignifikáns magyarázó erőt képviselnek. Érdeemes lett volna értelmezni az  $R^2$  alacsony értékét.

A 148. oldalon bemutatott leíró statisztikai adatokat célszerűbb lett volna korábban, az ezekkel végzett elemzések előtt bemutatni.

A 155. oldalon a 2008. évi kutatás alapján mutatja be a szerző a szülők társadalmi helyzete és a diákok önbesorolása alapján kialakított szubjektív társadalmi státus közötti kapcsolatot. Ugyanezt a kapcsolatot elemzi a szerző 127. oldalon a 2004. évi kutatás kapcsán. Csupán ismételni tudom, hogy nem tartom szerencsésnek a különböző időszakokban végzett kutatások egymástól teljesen elszigetelten való kezelését. Ráadásul a 2004. évi és a 2008. évi kutatás eredményei egyaránt a szubjektív társadalmi státus erőteljesebb hatását mutatják. A két kutatás eredménye vagy annak értelmezése mégis eltér abban, hogy 2008-ban az objektív társadalmi helyzet hatását a szerző erőteljesebbnek mutatja be, mint 2004-ben, ami a regresszió elemzések alapján indokoltnak is tűnik. Tehát a két eredmény összehasonlítása mindenképpen indokolt lett volna.

161. oldal: Érdeemes lett volna a leíró statisztikákat egyszer, egy táblában bemutatni. Az 52. táblázatban bemutatott adatok egy része már korábbi leíró statisztikákban is bemutatásra kerültek.

Újabb ismétlést találunk a 179. oldalon: a 61. táblázat adatai már megtalálhatóak a 170. oldal 56. táblázatában.

179. oldal és később: indoklást igényelne, hogy a szerző miért csak az alkoholfogyasztás és a vallásosság összefüggéseit vizsgálta, az egészségmagatartás többi jellemzőjét miért nem. Azt gondolom, hogy a modellbe a vallásosság mutatóin kívül érdemes lett volna más változókat is bevonni, de legalább a modell magyarázó erejét mindenképpen közölni kellett volna.

Újabb ismétlés a 186. oldalon: a 9. ábra adatai megtalálhatóak a 181. oldal 62. táblázatában is.

A 187. oldalon a felekezeti hovatartozásra vonatkozó adatokat mindenképpen országos adatokhoz kellett volna viszonyítani, mert így semmit nem mondanak. (ld. pl. Népszámlálás)

A 188. oldal 65. táblázata a megkérdezettek felekezeti hovatartozását mutatja társadalmi háttér változók szerint. Kérdésem, mi a célja a szerzőnek, ennek az adatsornak a bemutatásával, milyen következtetéseket vont le ebből, hogyan kapcsolódik az adatsor a disszertáció témájához?

198. oldal: Érdeemes lenne indokolni, hogy a szegedi fiatalok vallásosságát kifejező adatokat miért amerikai fiatalok vallásosságával összehasonlításban vizsgálja a szerző. Talán hasznosabb lenne európai adatokat megvizsgálni, vagy még inkább más rendszerváltó országok adatait megnézni, ahol a hasonló történelmi, politikai, kulturális környezet nagyobb megalapozottságot és több értelmezési lehetőséget adna az összehasonlításnak.

A 2010. évi Makói Ifjúságkutatás során ismét a szülői bánásmód illetve kapcsolat hatását vizsgálja a szerző a fiatalok szerfogyasztási szokásaira. Érdekes lett volna az elemzéseket összevonni korábbi hasonló témájú kutatásaival.

A fenti megjegyzéseim, észrevételeim nem befolyásolják azon véleményemet, mely szerint a disszertáció kiemelkedő színvonalú, hiánypótló munka, amely fontos új tudományos ismereteket és megállapításokat tartalmaz a fiatalok lelki egészségét és problémaviselkedését befolyásoló rizikó- és protektív tényezőkre vonatkozóan. A disszertáció meggyőzően bizonyítja a szerző magas színvonalú szakmai tudását.

Javasolom Pikó Bettina disszertációjának szakmai vitára bocsátását és a mű elfogadását.

Budapest, 2013. június 17.

Elekes Zsuzsanna  
az MTA Doktora  
Budapesti Corvinus Egyetem